

propositions for the improvement of the national legislation in this sphere.

To achieve this objective the author of the article: 1) has analyzed the definition of terms “food safety” and “safe food” according to the legislation of Ukraine and the European Union; and has suggested their own wording; 2) has determined the essence of the terms “food security” and “food products” (“food”); 3) has characterized the peculiarities of administrative and legal regulation of food safety in the overall system of regulation of relations regarding safety and quality of food and has provided propositions for improving the national legislation in this sphere.

It is concluded that European Union legislation on food safety is different with comprehensive approach and operates on the principle “from farm to fork”, including all kinds of food products of animal and plant origin; food produced by using genetically modified organisms; food products with specific characteristics. This chain also covers feed-stuffs intended for farm animals. The regulation covers all stages of production, processing and circulation of food products and informing consumers.

In order to improve the national legislation in the field of administrative and legal regulation of safety and quality of food products the author has suggested to pay considerable attention to the issue of correlation between food safety and food quality under the laws of Ukraine and the European Union, because it is important in terms of European integration processes in Ukraine.

Key words: food security, food products, food safety, safe food.

УДК: 347. 45/47

Захист як складова суб'єктивного цивільного права споживача освітніх послуг

Л. В. Резніченко,

здобувач Харківського національного університету
внутрішніх справ МВС України

Досліджується питання, чи є право на захист складовою правомочністю суб'єктивного цивільного права споживача освітніх послуг, чи його треба розглядати як окреме суб'єктивне право. Аналізуються парадигми, що існують в цивілістиці, щодо змісту суб'єктивного права та пропонується розглядати захист суб'єктивного права як можливість охоронну, а власне суб'єктивне право, що охороняється, – регулятивним.

Ключові слова: цивільне правовідношення, вища освіта, право на захист, правомочність.

Резніченко Л. В. Защита как составляющая субъективного гражданского права потребителя образовательных услуг

Исследуется вопрос о том, является ли право на защиту правомочностью, входящей в состав субъективного гражданского права потребителя образовательных услуг, или его следует рассматривать как отдельное субъективное право. Анализируются существующие в цивилистике парадигмы, раскрывающие содержание субъективного права. Предлагается рассматривать защиту субъективного права как возможность охранительную, а собственно охраняемое субъективное право – регулятивным.

Ключевые слова: гражданские правоотношения, высшее образование, право на защиту, правомочность.

© Резніченко Лариса Вікторівна – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України

Reznichenko Larisa. Protection as a Component of Subjective Civil Rights of Consumers of Educational Services

This article explores the issue whether the right to protection is a competence, which is a part of the subjective civil right of consumers of educational services or it should be considered as a separate subjective right. We analyzed in civil law existing paradigms, which reveal the content of the subjective right. It is proposed to consider the protection of subjective right as a protective opportunity, and protected subjective right as regulative.

Key words: *civil relations, higher education, right to protection, competence.*

Повноцінна реалізація права на освіту забезпечується багатьма складовими, в тому числі ефективним захистом цього права в разі його порушення. Втім доводиться визнати відсутність належного закріплення питань захисту споживачів освітніх послуг у чинному законодавстві. І попри теоретичну та практичну значущість цієї складової вона залишається малодослідженою.

Абстрактне уявлення суб'єктивного права як виду і міри можливої поведінки управомоченої особи потребує певної структуризації, визначення його елементів. Досягти консенсусу в цьому питанні фахівцям не вдалося. Щонайменше два підходи змагаються між собою. Апологети першого¹ виокремлюють у змісті суб'єктивного права правомочності власних дій носія, правомочності вимоги певної поведінки від третіх осіб та, нарешті, правомочності щодо захисту порушеного права. Прихильники другого² – В. А. Белов та О. Б. Бабаєв – заперечують наявність третього елемента, розглядаючи захист суб'єктивного права як можливість охоронну, а власне суб'єктивне право, що охороняється, – регулятивним. Прихильники триелементного змісту позбавляються можливості розмежувати правовідносини на регулятивні та охоронні. Навіщо «заштовхувати» правомочність на захист у суб'єктивне право всупереч всім вимогам логіки та принципу юридичної економії³?

Видатний радянський фахівець у галузі цивільного процесу М. А. Гурвіч розглядав позовний захист у матеріальному сенсі як особливість у розвитку суб'єктивного матеріального права, як власне суб'єктивне цивільне право в стані здатному до примусового здійснення⁴. З матеріально-правової точки зору, зауважує В. П. Грибанов, немає перепон для того, щоб право на захист розглядалося як одну з правомочностей суб'єктивного цивільного права, що являє собою можливість застосування відносно

¹ *Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / Грибанов В.П. – М. : Статут, 2001. – 411 с.; Ломидзе О. Г. Правонаделение в гражданском законодательстве России : монография / Ломидзе О.Г. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 535 с.; Цивільне право України: Курс лекцій : у 6-ти т. – Т. I. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.) О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін. ; за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Х. : Еспада, 2008, – 680 с.; Цивільне право України : навч. посібн. / [Білоусов Ю.В., Ваграс В.А., Гринько С.Д. та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Права єдність, 2009. – 536 с.*

² *Гордон В. М. Основание иска в составе изменения исковых требований / Гордон В.М. – Ярославль : Тип. Губ. правл., 1902. – 335 с.; Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса. – Т. I [и единств.] : Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Васильковский Е.В. – М. : Изд. братьев Башмаковых, 1913. – 691 с.; Рязановский В. А. Единство процесса / Рязановский В. А. ; Вступ. ст. М.К. Треушников. – М. : Городец, 1996. – 74 с.; Гражданское право. В 3-х т. Том I / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого Ю. К. – М. : Проспект, 2005. – 765 с.; Осокина Г. Л. Право на защиту в исковом судопроизводстве : монография / Осокина Г.Л. – Томск : Изд. Томского универ., 1990. – 160 с.; Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов, А. Б. Бабаєв ; под общ. ред. В. А. Белова. – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 993 с.*

³ *Белов В. А., Бабаєв А.Б. Цит. работа. – С. 234.*

⁴ *Гурвич М. А. Право на иск / Гурвич М.А. ; отв. ред. А. Ф. Клейнман ; Академия наук СССР. Институт права. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – С. 129-135.*

правопорушника заходів примусового впливу. Схожої думки дотримуються й інші правники, які переконані в тому, що забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу – це його невід'ємна властивість⁵. Зазначена можливість державного примусу існує не поряд з іншими правомочностями, що містяться у суб'єктивному праві, а властива для них самих, бо без неї вони б не були юридичними можливостями⁶.

Втім В. П. Грибанов звертає увагу, що, по-перше, право на захист виникає лише з порушенням суб'єктивного права або його оспоруванням; по-друге, характер вимоги щодо захисту права визначається характером порушеного або оскаржуваного матеріального права⁷. Така послідовність не дає приводу об'єднати право на захист з правомочностями на власні та чужі дії суб'єкту. До моменту порушення права правомочність на захист не проявляє себе як самостійний юридичний феномен. Отже, в цьому контексті переконливим є твердження С. Ф. Кечекьяна стосовного того, що суб'єктивне цивільне право являє собою забезпечену законом міру можливої поведінки (право на власні дії) і міру дозволеної поведінки (право на чужі дії) без включення до його складу в якості третього елемента можливості вдатися до заходів державного примусу, оскільки можливість «змусити» супроводжує суб'єктивне право, але не є його сутністю⁸.

Навіть за умов порушення суб'єктивного права право на захист не стає елементом його структури, а залишається самостійним правом. Втім та обставина, що охоронне право відтворює матеріальний зміст регулятивного права, що врешті тягне примусове його здійснення, створює уявлення, буцімто примусовому здійсненню безпосередньо підлягає власне регулятивне право⁹.

Втім, визнаючи регулятивне право основою охоронного, прихильники цієї парадигми зауважують на неможливості ігнорувати той факт, що суб'єктивне право, взяте в межах регулятивного правовідношення, яке не має ознак примусовості, перестає бути юридичним правом. Було б нелогічним стверджувати, що примусовість передає регуляторному праву інше, охоронне право тільки після порушення першого. Всі правові відносини, як і право в цілому, є владовідносинами. Це відносини правового веління. Вона одна – в регулятивних відносинах, інша – в охоронних. Примусовість веління у правовідношенні, що виникає при порушенні регулятивного права, стає реальністю. Втім цей примусовий елемент має місце і в регулятивних правовідносинах. Його визначення, – зазначає С. О. Зінченко, – завдання теорії, хоча законодавець і правозастосовна практика мають його на увазі¹⁰.

⁵ *Советское гражданское право* : учебник. Ч. I / [Азимов Ч.Н., Бару М.И., Борисова В.И., Волошко С.Д. и др.] ; под общ. ред. : В. Ф. Маслов, А. А. Пушкин. – К. : Вища шк., 1983. – С. 284; *Цивільне право України* : Академічний курс : підручник : у 2 т. – Т. I : Загальна частина / [Бабаскін А.Ю., Боднар Т.В., Новицький Ю.Л. та ін.] ; за заг. ред. Я. М. Шевченко.] – К. : Вид. Дім "Ін Юре", 2006. – С. 75

⁶ *Братусь С. Н.* Юридическая ответственность и законность. Очерк теории / Братусь С.Н. – М. : Юрид. лит., 1976. – С.73-74; *Гражданское право* : в 3-х т. Т. I / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : Проспект, 2005. – С. 281.

⁷ *Грибанов В. П.* Осуществление и защита гражданских прав / Грибанов В.П. – М.: Статут, 2001. – С. 174-175.

⁸ *Кечекьян С. Ф.* Правоотношения в социалистическом обществе / Кечекьян С.Ф. ; отв. ред.: М.С. Строгович. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – С. 58-59.

⁹ *Крашенинников Е. А.* Заметки по гражданскому судопроизводству / Крашенинников Е.А. // Категориальный аппарат современной юридической науки : тезисы итоговой научно-практической конференции молодых ученых «XXVI съезд КПСС и некоторые актуальные проблемы современного научного знания». – Ярославль : ЯрГУ, 1984. – С. 16.

¹⁰ *Зинченко С. А.* Гражданские правоотношения: подходы, проблемы, решения : монография / Зинченко С.А. – Ростов-на-Дону : Изд. СКАГС, 2011. – С. 135.

І дійсно, примусовість у регуляторному суб'єктивному праві не має окремого прояву, проте передбачається як самими суб'єктами правовідношення, так і третіми особами. Як зазначає О. Ф. Скакун, присутня «правомочність притягнення». З порушенням суб'єктивного права притягнення висувається на перше місце, заступаючи основний зміст порушеного права. І відновлення останнього відбувається за допомогою, тепер вже самостійного, права на захист. Можливість притягнення органічно притаманна регулятивному праву, бо, якби вона була відсутня, то не могла б виникнути і при його порушенні.

Зазначена потенційна можливість діє на суб'єктів регуляторних відносин, і саме їй треба завдячувати за те, що в цивільно-правовій сфері регулювання нормою є власне регулювання відношення (у більшості випадків суб'єктивні права і юридичні обов'язки здійснюються без застосування заходів державного примусу¹¹), а винятком є охорона.

Коли йдеться про визначення сутності права, науковці завжди звертають увагу на його владно-регулятивний характер, на те, що юридична норма, як і право в цілому, не просто соціальний, а особливий державний регулятор суспільних відносин. Правову владу розглядають як одну з форм (поряд з економічною, політичною, соціальною, ідеологічною) влади. Правовідношення є особливим видом усвідомлених, вольових відносин, бо, перш ніж йому скластися як правовому, воно повинно пройти не просто через волю окремих осіб, а й неодмінно через державну волю суспільства¹². Отже, стосовно державного примусу можна вести мову про те, що в регулятивних відносинах владність присутня як потенційна можливість, в той час як у правоохоронних вона є реальністю. Потенційність чи реальність – право у всіх формах свого прояву має власну примусовість, що впливає з його сутності. Щодо державного примусу, то це є зовнішній вплив на суб'єкта, що порушив зобов'язання, який застосовується лише тоді, коли власної владності у регуляторного правовідношення не вистачило.

Власне, в самому суб'єктивному цивільному праві, в нашому випадку праві на вищу освіту, проблематично віднайти ті важелі, які повернули б порушене цивільне правовідношення до первинного стану. Доречним був би засіб, який би відновив регулятивне цивільне правовідношення. Потрібен особливий алгоритм, що дозволить реанімувати регулятивне (цивільне) правовідношення, відновити порушене суб'єктивне право на вищу освіту. Саме таким засобом і виступає охоронне правовідношення, яке містить у своїй структурі охоронну правомочність на захист (право на позов). Правомочність на захист, як здатність до примусового здійснення, не можна розглядати в якості одного з обов'язкових елементів суб'єктивного цивільного права, тому що в якості елементів будь-якого явища або предмета виступають такі його складові частини, без яких явище або предмет не може існувати в притаманній йому якості¹³.

Отже, забезпеченість суб'єктивного цивільного права як сукупності заходів можливої і дозволеної поведінки має свій прояв у вірогідності виникнення нового додаткового права, а саме права на позов, тобто правомочності на захист, яка має

¹¹ Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / Скакун О.Ф. – Х. : Эспада, 2007. – С. 566-567.

¹² Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / Байтин М.И. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – С. 74-75.

¹³ Курьлев С. В. О структуре юридической нормы / С. В. Курьлев // Труды Иркутского гос. ун-та им. А. А. Жданова. – Иркутск, 1958. – Т. 27. – Вып. 4. – С. 172–189.

свою спрямованість на захист порушеного або такого, що оспорується, суб'єктивного цивільного права. Гарантованість і реальність суб'єктивних цивільних прав має свій прояв у тому, що під час появи обставин, які створюють перепони на шляху їх реалізації, у того, кому ці права належать виникає нове, охоронне право, яке не існувало до конфліктної ситуації¹⁴.

Регуляторне суб'єктивне цивільне право і суб'єктивне право на його захист відрізняються за підставами виникнення, моментом появи, змістом та суб'єктивним складом, а відтак як власне суб'єктивне право, так і право на його захист являють собою різні правові феномени, бо виникають, розвиваються і припиняються за власними закономірностями.

Суб'єктивне цивільне право на вищу освіту, яке підлягає судовому захисту, в будь-якому випадку, йде попереду права на позов, під яким розуміється реалізація правомочності на його судовий захист. Суб'єктивне цивільне право на вищу освіту виникає раніше правомочності на його захист, тому що необхідність, потреба в судовому захисті такого регуляторного права виникає лише тоді, коли має місце його порушення або оспорування. При цьому слід враховувати, що правомочність на судовий захист як суб'єктивне право виникає після суб'єктивного цивільного права на вищу освіту, що підлягає захисту та існує зазвичай в межах строку позовної давності¹⁵. Сплив строку позовної давності призводить до того, що правомочність на судовий захист, яка виникла з моменту посягання на суб'єктивне цивільне право, припиняє своє існування, при цьому не відбувається зачіпання власне самого суб'єктивного цивільного права на вищу освіту, в разі, якщо це суб'єктивне право не знищено внаслідок протиправного на нього посягання¹⁶. Диференційованість щодо моменту виникнення і припинення суб'єктивного цивільного права та суб'єктивного права на його захист обумовлює й різницю в підставах виникнення цих суб'єктивних прав.

Отже, право на захист має власну, не пов'язану з регулятивним правом, підставу виникнення, а саме – суб'єктивне право і його порушення. До порушення регулятивне право існує як самостійне явище і лише з порушенням продовжує свій розвиток у часі разом із правом на захист, що виникло. Таким чином виникнення і динаміка суб'єктивного цивільного права, яке в нашому випадку є правом на освіту, опосередковується матеріальними фактами реальної дійсності, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Щодо правовідносин у галузі освіти таким фактом є укладений договір з надання освітніх послуг. Реалізація зазначеного права залежить лише від його володільця – управомоченої особи цивільного правовідношення. Виникнення і динаміка суб'єктивного права на захист (права на позов) обумовлене як матеріальними фактами, так і процесуальними. І тут для його реалізації вже недостатньо лише бажання володільця, який має зацікавленість у захисті, потрібне ще волевиявлення держави. Саме держава поклала на себе обов'язок бути гарантом цивільних прав та законних інтересів учасників спірних цивільних правовідносин. Проте функції гаранту держава здійснює не постійно, а лише в межах певного проміжку часу, а саме – строку позовної давності. Таким чином, суб'єктивне право на отримання

¹⁴ Крашенинников Е. А. К учению об исковой давности / Крашенинников Е. А. // Материально-правовые и процессуальные средства охраны и защиты прав и интересов хозяйствующих субъектов. – Калинин, 1987. – С. 53-54.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Власова А. В. Структура субъективного гражданского права / Власов А. В. – Ярославль : ЯрГУ, 1998. – С. 98.

від держави захисту реально порушеного суб'єктивного цивільного права можливо реалізувати лише в межах строку позовної давності (ст. 256 ЦК України). Отже, сплив строку позовної давності робить неможливим отримати захист від держави в судовому порядку, проте втрата можливості використати державний захист жодним чином не припиняє динаміку самого регуляторного суб'єктивного цивільного права. Непрямим підтвердженням цього можна вважати норму, що міститься у п. 5 ст. 267 ЦК України: якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту¹⁷.

Природні відмінності містяться і в змісті суб'єктивного цивільного права на вищу освіту та правомочності щодо його захисту. За своїм змістом суб'єктивне цивільне право на вищу освіту є задоволенням освітньої потреби управомоченого суб'єкта. У той час, як суб'єктивне право на захист (право на позов) за своїм змістовним наповненням є діяльністю управомоченої особи, спрямованою на усунення перепон у здійсненні суб'єктивного цивільного права на вищу освіту. Таким чином правомочність щодо захисту суб'єктивного цивільного права, на відміну від останнього, пов'язана з об'єктом спору – нематеріальним благом, спрямованим на задоволення освітньої потреби, не безпосередньо, а опосередковано та має свій прояв через способи захисту порушеного права. За своїм змістовним наповненням право на захист і регулятивне право не збігаються, втім їх взаємозалежність очевидна. Пригадаємо, що у разі звільнення боржника від виконання зобов'язання в натурі він залишається зобов'язаним відшкодувати збитки та сплатити неустойку. Наведений приклад демонструє як нетотожність охоронного відношення з регулятивним, так і їхній взаємозв'язок.

У разі, якщо погодитися з М. А. Гурвічем¹⁸ та М. І. Матузовим і розглядати правомочність на судовий захист у межах структури суб'єктивного цивільного права, а саме суб'єктивне право в стані порушення як особливу його модифікацію або «момент життя», довелося б визнати в якості суб'єкта спірного суб'єктивного цивільного права і суд, як представника держави¹⁹. З чим навряд чи можна погодитись як з неадекватним сприйняттям правової реальності. Носієм суб'єктивного цивільного права на вищу освіту є потенційний суб'єкт спірного цивільного правовідношення, в той час як суб'єктом права на позов – правомочності на захист – можуть бути не лише потенційні володільці спірного цивільного права, а й інші особи, в освітньому правовідношенні це і батьки споживача освітніх послуг, і державні органи, і навіть організації (наприклад, об'єднання споживачів).

Й нарешті, остання відмінність, на яку звертає увагу Г. Л. Осокіна, право на позов, як і матеріальне право (інтерес, що охороняється законом), яке підлягає захисту, «пройшовши стадію юридичного факту», само стає суб'єктивним, дотримання якого забезпечується можливістю застосування заходів державного примусу. Однак на відміну від суб'єктивного права (інтересу, що охороняється законом) право на його захист є не матеріальним, а процесуальним суб'єктивним правом, тому що йому завжди кореспондується обов'язок не контрагента за договором або іншого суб'єкту матеріального правовідношення, а юрисдикційного органу, тобто суду (судді)²⁰.

¹⁷ Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

¹⁸ Гурвич М. А. Право на иск / Гурвич М. А. ; отв. ред. А. Ф. Клейнман ; Академия наук СССР. Институт права. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – С. 129-135.

¹⁹ Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Матузов Н.И. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – С. 114.

²⁰ Осокіна Г. Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть : учеб. пособ. / Осокіна Г.Л. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. – С. 468.

Маємо зазначити, що право у всіх формах свого прояву має власну примусовість, що впливає з його сутності. У регулятивних правовідносинах, а саме таким є суб'єктивне цивільне право на освіту, владність присутня як потенційна можливість, в той час як у правоохоронних вона є реальністю. Суб'єктивне право на захист порушеного права на освіту є елементом охоронного процесуального правовідношення і проявляє себе як правомочність, яка існує поза змістом суб'єктивного цивільного права. Суб'єктивне цивільне право на захист є наданою управомоченій особі можливістю застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення його порушеного або оспорюваного права на отримання вищої освіти.

Reznichenko Larisa. Protection as a Component of Subjective Civil Rights of Consumers of Educational Services

The article explores the issue whether the right to protection is a competence, which is part of the subjective civil right of consumer of educational services or it should be considered as a separate subjective right. We analyzed in civil law existing paradigms, which reveal the content of the subjective right. The apologists of the first approach distinguish in the content of subjective right legal authority of holder 's own actions, demand powers of certain behavior from third parties, as well as powers for protection of violated rights. The presence of third legal authority is excluded from the second approach. The protection of subjective right is considered as a protective opportunity, and protected subjective right itself as a regulatory opportunity. Supporters of three-element content of subjective right are deprived of opportunity to differentiate the legal relations on regulatory and protective. It is concluded that there is no need to include entitlement to protection in despite of logic requirements and legal principle of economy in the structure of subjective right. We propose to consider protection of subjective right as a protective opportunity, and protected subjective right as a regulatory one. All legal relations, as well as the right itself, are power relations. It is a relationship of enactment. Forced enactment in legal relations that arises in violation of regulatory law becomes a reality. Mandative element in regulatory subjective right has no separate existence, but it is taken into account both by legal entities and third parties. Regulatory subjective civil right and subjective right to its defense differ in bases and point of origin, content and subject composition, therefore, both subjective right and right to its protection are different phenomena, as they arise, develop and are terminated on the basis of their own laws. Subjective civil law on higher education, which is subjected to judicial protection, in any case, is ahead of the entitlement implementation to its legal defense. Subjective civil law on higher education appears before entitlement to its defense, because the need for judicial protection of such regulatory right arises only when its violation or contest take place. Authority on the protection of subjective civil law, in contrast to the latter, is connected with the dispute subject - intangible benefits aimed at meeting the educational needs, not directly, but indirectly and it is manifested through ways to protect the violated rights. According to its content filling the right to protection and regulatory law do not coincide, however the mutual dependence between them is obvious.

Key words: civil relations, higher education, right to protection, competence.